

מה למדנו מעבודת ועדת האתיקה? סקר לאפיון ההפניות לוועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בין השנים 2007-2012

רבקה רייכר-עתיר, אודליה בן שלמה

רקע

הסקר לאפיון הפניות לוועדת האתיקה בשנים 2007-2012 נעשה על ידי אודליה בן שלמה בהנחיית ד"ר רבקה רייכר-עתיר כחלק מדרישות סיום הלימודים לתואר שני בפסיכולוגיה. הסקר התקיים בשיתוף פעולה בין האקדמית ת"א - יפו וועדת האתיקה של הפ"י, ושם לעצמו מטרה לזהות מגמות באתיקה המקצועית של הפסיכולוגים לצורך שלוש תכליות: לקראת עדכון קוד האתיקה 2004; להתוויית דרכים לשכלול עבודת ועדת האתיקה; לבחינת תיאום עבודת הוועדה עם ועדת התלונות.

המחקר התפרסם במלואו בגירסה אלקטרונית (בן שלמה, 2013). להלן יובאו ממצאים בולטים הנוגעים למטרותיו ולהתפתחויות שיושמו מהמחקר.

מבוא

ועדת האתיקה בהפ"י וועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות

הפסיכולוגים בישראל כפופים לשתי מערכות כללים שמקורן בחוק: דיני המשפט הכללי החלים על כלל האזרחים, ודיני המשמעת המקצועיים החלים על הפסיכולוגים בתוקף חוק הפסיכולוגים, התשל"ז-1977. בנוסף הם כפופים לכללי האתיקה של הפסיכולוגים שמקורם בהפ"י, הגוף המקצועי הוולונטרי העובד בתוקף תקנון הארגון.

התביעות העוסקות בעבירות על החוק החל על הכול נדונות במערכת בתי המשפט הכללית על ההיררכיה שבה (שלום, מחוזי עליון) וסוגיהם השונים (בית דין לענייני משפחה, תעבורה וכד'). התביעות העוסקות בעבירה על דיני המשמעת המקצועיים מתבררות במשרד הבריאות, בניהול

הפסיכולוגית הארצית. הן מופנות אל ועדת התלונות, ואם זו מצאה שיש ממש בתלונה, היא תעביר את המשך הטיפול לוועדת המשמעת. ההתנהגויות הקשורות בעבירות על החוק, הכללי או המקצועי, מממוקמות בתחום הנמוך של ההתנהגות האנושית, התחום שמתחת לסף החוק.

התלונות הנוגעות בחשש להפרת כללי האתיקה מתבררות בוועדת האתיקה אשר בהפ"י. ההפרות עוסקות בהתנהגויות הממוקמות בתחום הבינוני של ההתנהגות האנושית מעל סף החוק אך מתחת לרף האתיקה.

ביחס להתנהגויות שמעל הרף, באופן טבעי לא יגיעו על אודותיהן תביעות או תלונות. אלו התנהגויות אנושיות שבתחום העילי, מעל רף האתיקה, והן בבחינת אידיאל שאינו הגותי בלבד אלא מעשי, המכוון ומצביע על הדרכים לשמירת טוהר המידות המקצועי. להתנהגויות אלו ועדת האתיקה מכוונת באמצעות התוויית ערכיות ומעשיות כאחד המופיעות בעקרונות וכללי קוד האתיקה.

הזיקה בין סף החוק ורף האתיקה (כשר, 1993), לבין עבודת ועדת האתיקה וועדות התלונות והמשמעת (וסרשטיין-פסברג, 2007; שפיר, 2012; רייכר-עתיר ועמיתים, 2013), מוצגת להלן:

מערכת הסף והרף ועדת האתיקה בהפ"י וועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות	
פעולות אתיות	
הרף	ועדת האתיקה
פעולות חוקיות שאינן אתיות	
הסף	ועדת התלונות וועדת המשמעת
פעולות שאינן חוקיות	

רבקה רייכר-עתיר - פסיכולוגית קלינית ורפואית, מדריכה, ד"ר בפילוסופיה - ביו-אתיקה. מרצה בכירה באקדמית ת"א-יפו. יו"ר ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בין השנים 2006-2014.

אודליה בן שלמה - פסיכולוגית מתמחה בפסיכולוגיה חינוכית, בעלת תואר שני בפסיכולוגיה רפואית.

הסקר ותוצאותיו

מסד הנתונים לסקר הוא תיקי הפניות שהונחו על שולחנה של ועדת האתיקה בין השנים 2007 עד 2012. העיון בתיקים על ידי החוקרת נעשה תוך שמירה קפדנית על כללי סודיות וחסיון. העיון אושר על ידי ועדות האתיקה של הפ"י ושל האקדמית ת"א-יפו. פעילויות נוספות של ועדת האתיקה שאינן בתחום בירור התלונות כמו פרסומים או יוזמה לקדם נושאים בוערים נסקרו גם הם והובאו בחשבון למסד זה.

מי הפונים?

הפונים לוועדה ניתנים לקיבוץ בשלושה צבירים. האחד: אנשי מקצוע וגורמי טיפול, ובהם: פסיכולוגים, צוותי פסיכולוגים, מכוני פסיכולוגיה, סטודנטים ואנשי מקצועות טיפול אחרים. השני: לקוחות והקשורים

סוג הפונים	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007-2012
אנשי מקצוע וגורמי טיפול	28	26	36	31	32	37	190
באחוזים (מסך הפונים לתקופה)	51.9%	54.2%	51.4%	49.2%	44.4%	37%	47%
לקוחות והקשורים אליהם	21	19	29	30	30	57	186
באחוזים (מסך הפונים לתקופה)	38.9%	39.6%	41.4%	47.6%	41.7%	57%	46%
אחרים	5	3	5	2	10	6	31
באחוזים (מסך הפונים לתקופה)	9.3%	6.3%	7.1%	3.2%	13.9%	6%	8%
סה"כ:	54	48	70	63	72	100	407

אליהם, ובהם: הורי קטינים, חברי משפחה ועורכי דין מייצגים. השלישי: אחרים, ובהם גופים מסחריים, אזרחים מהשורה או כאלו שזהותם לא ברורה.

טבלה 1 - שכיחות ושכיחות יחסית באחוזים של סוגי הפונים בחלוקה לשלוש קבוצות השכיחות הגבוהה יותר של פניות היא מאנשי מקצוע וגורמי טיפול וזאת בהשוואה לפניות של הלקוחות והקשורים אליהם. עם זאת הסתמן תהליך שבו עד 2012 נצפה מצב הפוך שבו 57% מהפניות היו מצד הלקוחות והקשורים אליהם, לעומת 37% פניות של אנשי המקצוע וגורמי הטיפול.

ממצא אחר המתייחס לסוג הפונים וסוג הפניות הראה שאנשי מקצוע וגורמי טיפול פונים יותר לצורך

התייעצות ואילו לקוחות והקשורים בהם פונים בתלונות. עם זאת, בקרב הלקוחות והקשורים בהם עם חלוף השנים חלה ירידה ניכרת בתלונות. ב-2007 שיעור תלונות הלקוחות היה 100% ואילו ב-2012 אחוז התלונות של הלקוחות והקשורים בהם עמד על כ-47% בלבד. בהתאמה, שיעור התייעצויות ושיעור השאלות המקדימות אפשרות להגשת תלונה (=שאלות/תלונות) שהופנו לוועדה מצד הלקוחות הלך ועלה. חישובים ביחס ללקוחות שהם הורי קטינים נעשו בנפרד וניכרה בקרבם מגמה דומה לזו של כלל הלקוחות, אם כי מתונה יותר. הם נשארו גבוהים בהגשת תלונות אך עם חלוף הזמן כרבע מפניותיהם היו גם התייעצויות ושאלות/תלונות (ראו טבלה 3).

מהי כמות הפניות?

טבלה 2 - שכיחות הפניות ומספר הסעיפים כפי שמנוסחים בקוד האתיקה (2004)

שנה	כמות פניות	כמות סעיפים בקוד האתיקה
2007	54	82
2008	48	52
2009	70	87
2010	63	64
2011	72	79
2012	100	136
סה"כ:	407	500

בין השנים 2007 ל-2012 הייתה מגמת עלייה בכמות הפניות: בעוד שב-2007 וב-2008 ממוצע הפניות השנתי היה קרוב ל-50, הרי שבשנים 2009-2011 ממוצע הפניות היה קרוב ל-70 פניות לשנה. בחינת הפער בין מספר הפניות בשנת 2007 לבין מספרן

טבלה 3 - שכיחות ושכיחות יחסית באחוזים של סוגי הפניות

41.3%	41%	38.9%	44.4%	42.9%	33.3%	46.3%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
186	45	31	29	35	26	20	שאלות והתייעצויות
45.7%	45%	43.1%	46%	50%	54.2%	37%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
29	12	10	1	2	1	3	שאלות/תלונות
7.1%	12%	13.9%	1.6%	2.9%	2.1%	5.6%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
13	0	2	4	2	4	1	בקשות להבעת עמדה
3.2%	0%	2.8%	6.3%	2.9%	8.3%	1.9%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
7	2	0	1	1	1	2	יידוע
1.7%	2%	0%	1.6%	1.4%	2.1%	3.7%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
4	0	1	0	0	0	3	שונות
1%	0%	1.4%	0%	0%	0%	5.6%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
407	100	72	63	70	48	54	סה"כ:

רוב הפניות היו מסוג תלונות וכן, התייעצויות ושאלות. מעניין לראות שהחל משנת 2008, מספר

ב-2012, מראה עלייה של 85% במספר הפניות שהגיעו לשולחנה של הוועדה.

סך הפניות לוועדת האתיקה בשנים אלו עמד על 407 פניות, בתוכן 500 פעמים הייתה התייחסות לקונפליקטים אתיים המנוסחים לפי סעיפי הקוד האתי. חלק מן הפניות עסק במספר תכנים של סוגיות אתיות (ראו טבלה 4).

מהם סוגי הפניות?

רוב הפניות היו מסוג תלונות וכן, התייעצויות ושאלות. מעניין לראות שהחל משנת 2008, מספר השאלות וההתייעצויות עלה על מספר התלונות בכל שנה.

מה תוכני הפניות?

תוכני הפניות הוגדרו על פי הסעיפים בקוד האתי. פניות אחרות שלא בתוכני הקוד עסקו בהתנהלות הוועדה, שאלות שעניינן עבירות על החוק ואחרות.

שכיחות הפניות הגבוהה היא בנושא של אבחון והערכה. בסעיף זה רוב התלונות עסקו בנושא של מתן חוות דעת פסיכולוגית לבית המשפט, וכן בשימוש לא הולם בכלים ובמסירת תוצאות האבחון.

טבלה 4 - שכיחות ושכיחות יחסית באחוזים של נושאי הפניות לפי מספר הסעיף בקוד האתיקה 2004

2012-2007	2012	2011	2010	2009	2008	2007	תוכן הפניות – מספר הסעיף בקוד האתיקה
12	4	2	3	1	0	2	1 (יישום כללי האתיקה)
2.3 %	2.8 %	2.3 %	4.3 %	1.1 %	0%	2.3 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
92	25	16	14	18	9	10	2 (מקצועיות)
17.5 %	17.5 %	18.6 %	20 %	20.5 %	16.7 %	11.6 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
78	22	12	8	11	12	13	3 (סודיות ופרטיות)
14.8 %	15.4 %	14 %	11.4 %	12.5 %	22.2 %	15.1 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
85	26	10	15	16	4	14	4 (הבניית הקשר המקצועי)
16.1 %	18.2 %	11.6 %	21.4 %	18.2 %	7.4 %	16.3 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
96	20	19	15	19	10	13	5 (יחסי פסיכולוג-לקוח)
18.2 %	14 %	22.1 %	21.4 %	21.6 %	18.5 %	15.1 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
7	2	1	1	0	3	0	6 (יחסים בין עמיתים)
1.3 %	1.4 %	1.2 %	1.4 %	0%	5.6 %	0%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
98	32	12	6	17	7	24	7 (אבחון והערכה)
18.6 %	22.4 %	14 %	8.6 %	19.3 %	13 %	27.9 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
13	2	4	1	1	3	2	8 (ייעוץ באינטרנט ובאמצעי התקשורת)
2.5 %	1.4 %	4.7 %	1.4 %	1.1 %	5.6 %	2.3 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
1	1	0	0	0	0	0	9 (אתיקה בהדרכה ובהוראה)
0.2 %	0.7 %	0%	0%	0%	0%	0%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
5	0	1	0	0	1	3	10 (מחקר ופרסום מדעי)
0.9 %	0%	1.2 %	0%	0%	1.9 %	3.5 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
13	2	2	1	4	3	1	11 (פרסום)
2.5 %	1.4 %	2.3 %	1.4 %	4.5 %	5.6 %	1.2 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
8	5	0	0	0	0	3	התנהלות הוועדה
1.5 %	3.5 %	0%	0%	0%	0%	3.5 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
9	0	4	2	0	2	1	לא רלוונטי
1.7 %	0%	4.7 %	2.9 %	0%	3.7 %	1.2 %	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
7	2	2	3	0	0	0	עבירה על החוק
1.3 %	1.4 %	2.3 %	4.3 %	0%	0%	0%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
3	0	1	1	1	0	0	אחר
0.6 %	0%	1.2 %	1.4 %	1.1 %	0%	0%	באחוזים (מסך הפניות לתקופה)
527	143	86	70	88	54	86	סה"כ:

ועדת האתיקה

המגמה הבולטת ביותר הייתה הגידול במספר הפניות (85%), העשויה להעיד על הנחלה הולכת וגוברת של האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בקרב אנשי המקצוע והלקוחות כאחד. השינוי שבו פחת שיעור התלונות ביחס למספר השאלות וההתייעצויות מצביע על מודעות הולכת וגוברת ביחס לייעודה של הוועדה. ועדת האתיקה אינה עוסקת רק באכיפת כללי האתיקה אלא זהו גוף המאפשר חשיבה ודיאלוג מתמיד בתוך המקצוע כדי לטפח את האתיקה המקצועית. ייעודו של טיפוח זה הוא לשמור על רמה מקצועית גבוהה למען מתן שירות מיטבי לציבור הפונים שניתן על ידי פסיכולוגים בעלי טוהר מידות גבוה. לפיכך הדיאלוג מתקיים בתוך המקצוע כמו גם עם ציבור הלקוחות הרואה בוועדה כתובת להתייעצויות ושאלות ולא רק לתלונות.

מעניין לציין שמשנת 2012, פונים לוועדה יותר לקוחות מאשר אנשי מקצוע. ייתכן שבקרב אנשי המקצוע הוועדה נתפסת כיותר "סנגורית" למטופלים, ולכן ירד גם אחוז הפניות אליה מצדם של המטופלים. ממצאים על שיעור הטלת הסנקציות שמפעילה הוועדה מפריכים חשש זה. לא מן הנמנע שלהחלטה לא לייעץ לפסיכולוגים שאינם חברי הפ"י גם היה תפקיד בשינוי זה. החלטה זו תידון בהמשך. הסבר אחר טמון באפשרות כי בשנים אלו התרבו פורומים מבורכים של אנשי מקצוע שבהם מתקיימות התייעצויות בתחום האתיקה, כגון פורום אתיקה בפסיכולוגיה עברית, או הקמתו של פורום אתיקה בחטיבה לפסיכולוגיה חינוכית.

סביר שהטמעת האתיקה בקרב אנשי המקצוע כחלק בלתי נפרד מכל התערבות פסיכולוגית תרמה גם להזדקקות פחותה יותר של אנשי המקצוע לוועדת האתיקה בהשוואה לציבור הלקוחות. פעילויות שתרמו להטמעה זו הן: הוראת האתיקה המקצועית שנהייתה חובה בלימודי תואר שני; ספרות ישראלית זמינה ההולכת ומתרבה בתחום האתיקה וקיומה של מקראה מקיפה (שפיר, אכמון ווייל, 2007); תוכניות הכשרה באתיקה מקצועית לפסיכולוגים מומחים ולפסיכולוגים העובדים בשדה, (כמו "אתיקה בפסיכולוגיה" במשכנות שאננים); ופרסומים שוטפים בתחום בכל גיליון של פסיכואקטואליה במדור "משולחנה של ועדת האתיקה". כל אלו עושים את האתיקה המקצועית ליותר ויותר מוכרת וזמינה המבערת את הבורות בתחום.

לקראת עדכון קוד האתיקה

תוכני הפניות לוועדת האתיקה מעידים שקוד האתיקה המעודכן-2004 כיסה את מרבית הנושאים שהעסיקו

הנושא השכיח הבא היה יחסי פסיכולוג-לקוח שכלל בעיקרו הימנעות מפגיעה, הפניית לקוחות ממסגרת ציבורית ויחסים מקבילים.

הנושא השלישי בשכיחותו התייחס למקצועיות, ובו מרבית הפניות היו בעניין התייעוד, השמירה והמסירה של רישומי ההתערבויות הפסיכולוגיות.

שכיחות הפניות לפי התכנים הייתה דומה בין אנשי המקצוע ומקצועות הטיפול לבין הלקוחות והקשורים להם. וכך נכון גם ביחס לתת הסעיפים השכיחים: הפרת סודיות והימנעות מפגיעה. ביחס לנושא שלא הופיע כסעיף בקוד האתיקה (2004), שעסק בהסכמת שני הורים להתערבות בילדם, מעל ל-60% מהפניות בנושא זה היו תלונות הורי קטינים.

כיצד טיפלה הוועדה בפניות?

לאורך השנים רוב רובם של הפונים קיבלו תשובה מהוועדה. עם זאת, לא תמיד יכלה הוועדה לטפל בפנייה ולהביאה לידי סיום הכולל בירור, סיכום ומענה למתלוננים, לנלוונים ולמתייעצים. הסיבות שהגבילו את יכולת הוועדה לטפל בפנייה הן: פניות אנונימיות, בקשת פונים למשוך את פנייתם, בירור הפנייה במקביל גם בוועדת התלונות או בבית המשפט, והיעדר סמכות לבחון את התלונה בשל חשש מפני עבירות על החוק או דיני המשמעת וחוסר יכולת לברר מחמת חסרון פרטים או התיישנות.

מסך התלונות נגד פסיכולוגים בכל שנה כ-8% בממוצע לשנה הסתיימו בהטלת סנקציה וכ-4% בממוצע לשנה הועברו לוועדת התלונות. הסנקציות העומדות לרשות הוועדה הן אזהרה, נזיפה ונזיפה חמורה. בסנקציה הממליצה להרחיק פסיכולוג מהארגון הוועדה לא השתמשה בשנים אלו.

דין

הפסיכולוגים, הלקוחות וועדת האתיקה

זיהוי מגמות באתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בין השנים 2007-2012, סייע בשלושת התחומים שהוזכרו: עדכון קוד האתיקה-2004; התוויית דרכים לשכלול עבודת ועדת האתיקה; ובחינת תיאום עבודת הוועדה עם ועדת התלונות. מתוך הממצאים שהצטברו במהלך השנים הוועדה יזמה וערכה שינויים בעבודתה, למעט בעדכון קוד האתיקה שבו עסקה בשלהי כהונתה.

פסיכולוגים העושה את עבודתו בה באופן וולונטרי לאחר שנבחר לתפקיד בבחירות הנערכות בהפ"י אחת לארבע שנים. מתכונת עבודתה היא של ישיבה חודשית במשרדי הסתדרות הפסיכולוגים. בישיבה עוסקת הוועדה בפניות, ודנה בנושאים נוספים הקשורים בהנחלת האתיקה. בזמנים שבין הפגישות, עורכת הוועדה דיונים באמצעות דואר אלקטרוני שגיש רק לוועדה, וזאת על מנת לזרז ולייעל את עבודתה.

העלייה הגבוהה במספר הפניות טמונה בנגישות הקלה עבור קהל הפונים לוועדה. נגישות זו היא חלק ממדיניות הוועדה ומתאפשרת על ידי פנייה ישירה בדואר או דוא"ל, ללא ייצוג וללא תהליכים מקדימים, ומתוך רשות לניסוח חופשי של הפנייה. בנוסף, לרשות הפונים קשר טלפוני עם מזכירת הוועדה הנכונה לסייע בהליכי הפנייה.

ההכרה המתרחבת בוועדה המתבטאת בעלייה במספר הפניות מוסברת בשינוי תרבותי וסוציולוגי שהביא למודעות חברתית גבוהה יותר באשר לזכויות מטופלים; במוניטין הוועדה הקשור ב"קלות תנועתה"; ואף באפשרות אשר לפיה הוועדה משמשת כחוליה נוספת בשרשרת הטענות על עוולה שהמשכה יכול להיות בערכאות משפטיות.

חרף הברכה בשימוש בוועדה ההולך וגובר עולה בעיה קשה הקשורה בעומס הניכר על עבודת הוועדה, העלול לפגוע באיכות הטיפול. יש לציין שהטיפול בתלונות דורש עיסוק אדמיניסטרטיבי רב הכולל למשל בקשת ויתור סודיות מהמתלונן למול הנילון ומעקב כי הנילון הגיב. לעתים קרובות הטיפול נמשך גם לאחר סיכום הפנייה, כשהמערבים מבקשים עוד הבהרות או מבקשים לערער. בטיפול בפניות אשר מראש ידוע שהטיפול בהן יופסק לאור התיישנות, היעדר פרטים או אנונימיות של הפונה גם נדרש טיפול רב כי לרוב הן מלוות בתכתובות ממושכות עם הפונים העומדים על כך שפנייתם בכל זאת תידון. פועל יוצא מכך הוא שנגזל פנאי הוועדה להתעמק בסוגיות האתיות שעבורן פונים בבקשת ייעוץ. כך גם משהה הוועדה עיסוק בפעילויות הקשורות להנחלת האתיקה כמו ייזום ושקידה על קיומן של תוכניות הכשרה ולימודי המשך העוסקות באתיקה, שיתופי פעולה עם ארגוני אתיקה נוספים בתחום הטיפול או מעורבות בתוכניות לימוד אקדמיות.

הוועדה השקיעה מאמצים בפרסום קבוע של פעילותה ברבעון הפ"י - פסיכואקטואליה, וכן טרחה על ניסוח ניירות עמדה כתגובה לפניות. עם זאת הפרסום היה מוגבל רק למסגרת הפ"י ולא תמיד הגיע לכלל קהילת הפסיכולוגים.

את הפונים, אם הם פסיכולוגים ואם הם לקוחות. היום, כעבור למעלה מעשור, התבקשה הרחבה בארבעה תחומים: העבודה עם קטינים וחסרי ישע, הפסיכולוגיה המשפטית, התייעוד והרשומה הפסיכולוגית והעבודה באמצעים מרחוק.

היבטים אתיים בעבודה עם קטינים תורחב בכל פרק של קוד האתיקה המתעדכן באמצעות הוספת אמירות בתחום או סעיפים נפרדים בכל פרק של הקוד. מאחר ששאלת הסכמת שני ההורים עלתה באופן שכיח בפניות הסתמן שאין בהירות מספיקה בנושא. הוועדה היוצאת הוסיפה התייחסויות בעניין ועמדה על כך שיש לבקש הסכמת שני ההורים. עם זאת נותרו בתחום זה עמימות שיידונו בהמשך.

לרשומה הפסיכולוגית ייוחד פרק נפרד בקוד האתיקה המתעדכן. זאת בשל שכיחות הפניות בתחום ובשל היותו תחום מועד לטעויות אתיות ואף להפרות כללים ועבירות על החוק.

לפסיכולוגיה המשפטית שגם בתחומה רבו התלונות הוקדש פרק נפרד, אך כפי שיצוין בהמשך, לא יהיה די בכך. חרף קיומו של מסמך בתחום שנכתב על ידי פרופסור משה אלמגור, וחרף יוזמתה של ועדת האתיקה לניסוח סטנדרטים מעודכנים בתחום שנכתבו על ידי ד"ר גבי וייל, ד"ר יהושע וייס וד"ר דוד יגיל, וחרף קיומו של פורום פסיכולוגים בהפ"י שעסק בתחום, עדיין ניכר שזהו תחום החושף את הפסיכולוגים לתלונות כבדות משקל בוועדה ולתלונות הנוגעות לעבירות על החוק.

באשר לתלונות בענייני אבחון, הרי שניכר שעל אף שהוקדשו לתחום זה אמירות ברורות בקוד האתיקה-2004, הרי שעדיין לא פסקה שכיחותו הבולטת של התחום בין התלונות. משמע, לא די בכללים אלא יש לשקוד על הטמעתם וליצור פעילויות נוספות המבטיחות את הטמעתם.

סוגיית ההתערבויות הפסיכולוגיות באמצעים מרחוק הורחבה אף היא בקוד המתעדכן, וזאת לנוכח ריבוי השאלות וההתייעצויות בתחום שעלו ותכפו ככל שהטכנולוגיות נהיו זמינות יותר וככל שהתגונו.

עבודת הוועדה

תפקידיה של ועדת האתיקה כפי שהוגדרו בתקנון הפ"י (2012), הם ייעוץ לפסיכולוגים בהתמודדותיותיהם האתיות, טיפול בתלונות בדבר פסיכולוגים וכן עדכון שוטף של הקוד האתי. הוועדה מורכבת מצוות

ועדת האתיקה

הוועדה לטיפול של ועדת התלונות שופך אור על שיתוף הפעולה האמור להתקיים בין גופי אכיפת הכללים המקצועיים, וכן על ההבדל ביניהם. שיתוף הפעולה בין ועדת התלונות וועדת האתיקה הוא חיוני וטבעי ולו רק בגלל העובדה שחלק מכללי החוק וכללי האתיקה חוזרים על עצמם, כמו אלו הנוגעים למשל לסודיות וחסיון או לרשומה, וטבעי שיונחו בו זמנית על שולחן שתי הוועדות. שיתוף פעולה יחסוך עבודה מקבילה וכפולה בין שתי הוועדות ויחזק את ההבדלים החשובים ביניהן. הבדלים אלו נובעים מההבחנה המושגית שהובאה ביחס לסף ולרף, ונוגעים ליישום הנחת עבודתה של ועדת האתיקה כגוף המתמחה בטיפול בנושאים המשותפים לאזור של רף האתיקה המקצועית, ולא בנושאים שמתחת לסף, שבהם עוסק החוק והמשפט.

למעשה, ועדת האתיקה מבקשת לשים עצמה פחות ופחות בעמדה השיפוטית ויותר נוטה לאמץ את העמדה החינוכית. לפיכך בהתייחס לרמה האתית של המקצוע עושה הוועדה מאמצים להנחלת האתיקה בכל רמות המקצוע ותחומיו וכך למשל מפנה חלק מהפניות לפורומים של אתיקה שהוזכרו. זאת מתוך הנחה ששם מרוכז גוף הידע הרלוונטי לפנייה המסוימת. בנוסף זהו מהלך מבזר המחזק את מקומה של ועדת האתיקה כגוף המעודד דיון גם בגופים נוספים וכך פועל להרחבת יריעת העיסוק באתיקה המקצועית של הפסיכולוגיה בישראל.

יישומי הסקר

היישומים המרכזיים מהסקר מתייחסים לזיקות בין כללי האתיקה וחוק הפסיכולוגים ולזיקות בין ועדת האתיקה וועדת המשמעת. כמו כן הם מתייחסים לעבודה עם קטינים והוריהם ולקשור ברשומה הפסיכולוגית, לאבחון ולפסיכולוגיה המשפטית. כל אלו יתנקזו לתפיסה המנחה את החלת האתיקה המקצועית והטמעתה בקרב הפסיכולוגים.

חלות קוד האתיקה והתקנת כללי האתיקה כחלק מחוק הפסיכולוגים

השאלה האם להתקין את כללי האתיקה כחלק בלתי נפרד מחוק הפסיכולוגים עלתה לאורך השנים מאז חוקק חוק הפסיכולוגים והותקנו כללי האתיקה. שאלה זו עלתה בחריפותה כדי לפתור את האבסורד בטענה שלפיה כללי האתיקה לא חלים על אלו שאינם חברי הפ"י ולכן תלונות שמגיעות נגדם לא יכולות להידון בוועדת האתיקה של הפ"י. התפיסה אבסורדית מאחר שהתדייניות הקשורות באתיקה המקצועית של

סוגיית חברי הפ"י - לא חברי הפ"י עלתה לעתים מזומנות לשולחן הוועדה. היו פסיכולוגים שסירבו לקיום הבירור בתלונה נגדם בשל קיומו בהפ"י, גוף שאליו אינם משתייכים. לאורך השנים סברו ועדות האתיקה כי קוד האתיקה חל על כלל הפסיכולוגים בתוקף מקצועם. בנוסף, הקוד אושר על ידי המועצה בהתכנסותה ב-27.02.2015. מכאן ומתוך חלותו על כלל הפסיכולוגים הרי שהיה נראה נכון לדון בכל התלונות על כלל הפסיכולוגים כדי לתת את השירות המבוקש לציבור. מנגד החליטה הוועדה בצער רב כי אלו שאינם חברי הפ"י, ולפיכך לא משלמים דמי חבר, לא ייהנו מייעוץ הוועדה. ההחלטה נומקה גם במשמעותיות האתיות של הימנעות מחברות בהפ"י. אלו קשורות בפגיעה בסולידריות הנדרשת על פי קוד האתיקה עצמו אשר מתייחסת להשתייכות לקהילה המקצועית וליחסים הקולגיאליים בה. הצער שהובע הוא על אובדן ההזדמנות לקיים שיח ולייעץ לפסיכולוגים כחלק מהנחלת האתיקה והטמעתה.

תופעות מעניינות נוספות שהופיעו בעבודת הוועדה למרות היותן שוליות בכמותן מתייחסות לשימוש בהליך ההתיישנות להסרת פניות משולחן הוועדה והצטרפות פסיכולוגים בעת טיפול עכשווי לתלונות מטופליהם על פסיכולוגים מטיפול בעברם. לתופעות אלו הוקדשו מאמרים נפרדים (רייכר-עתי, 2016; טרם פורסם).

תיאום עבודת ועדת האתיקה בהפ"י עם ועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות

ועדת האתיקה נדרשת יותר ויותר לעבוד מול עורכי דין המייצגים לקוחות מתלוננים או פסיכולוגים נילונים. הוועדה בשל אופייה שאינו יורידי מסרבת לערוך דיאלוג עם עורכי הדין ומבקשת שהלקוחות והפסיכולוגים יפנו לוועדה בשמם וכך גם ישיבו לה. כמובן שאין הדבר שולל את זכותם להתייעץ עם עורכי דין אך בפנייתם לוועדה עליהם לייצג את עצמם למעט במקרים של קטינים וחסרי ישע היכולים להיות מיוצגים על ידי האפוטרופוסים שלהם. כאמור, פניות בו זמנית לוועדת האתיקה ולגופי אכיפת החוק לא יטופלו בוועדה בשל החלטת הוועדה שלא לדון במקביל בפניות הנידונות בערכאות משפטיות. בפני הפונים שמורה האפשרות לפנות לוועדה עם סיום ההליך המשפטי כדי לדון בהיבטים אתיים שנותרו לפי תפיסת הפונים ללא מענה.

הממצא שהראה שכל שנקפו השנים ירד שיעור התלונות המסתיימות בהטלת סנקציות ואשר עלה בקנה אחד עם העלייה באחוז התלונות שהעבירה

הפיקוח, היינו בין ועדות התלונות והמשמעת לבין ועדת האתיקה, ופונים לוועדות מתוך אותו בלבול.

הסדרת הקשר בין הוועדות השונות, מתוך הכרה כי קיימים ביניהן הבדלים חשובים כמו גם חפיפה בחלק מהכללים שעל אכיפתם הן ממונות, תתרום לעבודה הנכונה בה מבחינים היכן דנים בעבירות על כללי החוק והיכן בהפרות כללי האתיקה. כמו כן ההסדרה תיעל את עבודת ועדת האתיקה הכורעת כמתואר לנוכח עומס המטלות, כי יימנע מצב של בירור אותה פנייה בו זמנית בוועדת האתיקה ובוועדות הסטטוטוריות.

פרקטיקות אפשריות אחרות ליעול עבודת הוועדה נחוצות כדי להרחיב את מוטת הפעילות של הוועדה גם לתחום ההסברה, ההטמעה והחינוך לאתיקה. הפחתה בטיפול בפניות וארגון מהודק יותר של הטיפול בהן עשוי לסייע. כך למשל אפשר לפתח דרכים למיון הפניות, או להקים תתי-ועדות בוועדת האתיקה העובדות לפי נושאים וסוגיות אתיות.

בנוגע ליעול עבודת הוועדה ומתוך היבטים עקרוניים נכון גם להרחיב את הוועדה ולגוון את חבריה, כך שיכונה בה נציגים מכל תחומי ההתמחות בפסיכולוגיה ומגופים בולטים שיש בהם עיסוק בפסיכולוגיה. מן הראוי להוסיף גם נציגי ציבור לוועדת האתיקה של הפסיכולוגים, כפי שקורה בוועדות האתיקה מתוקף חוק זכויות החולה. הדבר יתרום לפתיחותו של שיח האתיקה ולעושרו בהביאו גם את קול הציבור אליו ולא את קול אנשי המקצוע בלבד.

בעבודה עם קטינים והוריהם

כפי שנסקר העבודה עם קטינים מעוררת באופן טבעי הרבה פניות, בעיקר של הוריהם הנמצאים בסכסוך ובהן ההורה שלא נתן הסכמתו להתערבות פסיכולוגית ומלין על כי ההתערבות נעשתה בהסכמת ההורה האחר בלבד. מאחר ששאלת הסכמת שני ההורים עלתה באופן שכיח בפניות מסתמן שאין בהירות מספיקה בנושא ויש אף התוויות סותרות. הוועדה התייחסה לנושא זה כמה פעמים במדורה משולחנה של ועדת האתיקה (פסיכואקטואליה, ינואר 2011, יולי 2010, אוקטובר 2009), ובחרה בקו מחמיר שלפיו יש לקבל הסכמה של שני ההורים ללא קשר לסטטוס הקשר ביניהם, היינו אם הם נשואים, גרושים, פרודים, מסוכסכים או אחר. הוועדה הוסיפה שאם לא ניתן להשיג את אחד ההורים או לקבל הסכמתו להתערבות יש לנקוט בהליכים המקובלים דרך פקידי סעד ובית משפט. כאמור יש גופים שמציעים התוויות אחרות

הפסיכולוגים עוסקות בדמות המקצוע כולו ובקשריו עם הציבור. מכאן טוב שמועצת הפסיכולוגים אשררה כמתואר את התקנת קוד האתיקה של הפ"י כחלק מחוק הפסיכולוגים והוסיפה שוועדת האתיקה של הפ"י תשמש במה להתייחסות לבעיות אתיות של כלל הפסיכולוגים. חבל שלא נאמרו שם מילים ברורות היכן יידונו הפרות אתיות של פסיכולוגים. כרגע נראה שהנכון הוא שלוועדת האתיקה תהיה סמכות לדון בהפרות אתיות גם אם הפסיכולוגים אינם חברים בארגון.

לעניות דעתן של הכותבות התקנת כללי אתיקה כחלק מחוק יהיה שגוי כי עלול לתת לכללי האתיקה תוקף כפי שיש לכללי חוק. במונחי הסף והרף, כאשר כללי האתיקה מתבוללים בהוראות החוק הרי שהתחום האפור, אשר משתרע מסף המשפט מעלה אל רף האתיקה, יתכווץ במידה כזו שההפרות האתיות יהיו בבחינת עבירות על דיני המשמעת והחוק הכללי. אם כללי אתיקה של המקצוע נהפכים לכללי חוק הם מאבדים את יתרונם החיוני בהיותם מתעדכנים בתוך הגופים המקצועיים ביתר רלוונטיות ויעילות בהשוואה לשינוי כללי החוק ששינוייהם נעשה בכנסת. מי כמונו כמקצוע יודעים כמה שינויי החקיקה, המסורבלים, עלולים להיות לא ענייניים וגובים מאבקים מרים בתוך המקצוע.

אפשר לוותר על התקנת כללי האתיקה כחלק מהחוק על ידי הסדרת הקשר בין גופי הפיקוח לאכיפת דיני המשמעת של הפסיכולוגים, היינו ועדות התלונות והמשמעת, לבין הגוף לאכיפת כללי האתיקה, היינו ועדת האתיקה. הסדרה כזו ודאי דורשת שינויי חקיקה בחוק הפסיכולוגים, ושינויי תקנון של הפ"י, אך המאמץ שווה והולם.

ועדת האתיקה וועדות התלונות והמשמעת

בעת עריכת הסקר הקשר בין הוועדות התקיים באופן מזדמן, לא חקוק ולא מתוקן. הקשר אינו מוסדר, אולי מתוך ההנחה שקיים בידול מובנה בין הגופים: הפ"י ומשרד הבריאות. בפועל הבידול הנוגע לתוכני התיבעות והתלונות לא תמיד יכול להתקיים בחדות ובבהירות בשל החפיפה שהוזכרה בין חלק מכללי החוק לבין חלק מכללי האתיקה. מכיוון אחר לא מתקיים בידול בגלל הבלבול השורר בקרב רבים מהפסיכולוגים על אודות הגופים האמונים על ניהול המקצוע וריכוזו. רבים לא מבחינים בין מועצת הפסיכולוגים הפועלת מתוקף חוק הפסיכולוגים, והסתדרות הפסיכולוגים הפועלת מתוקף תקנון הארגון הוולונטרי - הפ"י. בהתאמה גם לא מבחינים בין גופי

ועדת האתיקה

(פסיכואקטואליה אפריל 2012, יולי 2009, ינואר 2009, ינואר 2007). כך, כמו שבימים אלו נערך המסמך העוסק בקווים מנחים ויישומיים לכתיבת חוות דעת פסיכולוגית לבית משפט, יהיה מקום לשקוד על אלו גם ביחס לאבחון בפסיכולוגיה על סוגיו השונים.

מתוך הרושם שעולה מהתלונות בתחום הפסיכולוגיה המשפטית נראה שהתחום פרוץ, ולצד אורחות התנהלות ברמה מקצועית אתית גבוהה קיימים עשבים שוטים של התנהלות ברמה נמוכה המטילים קלון על המקצוע. זה קורה כי אף שמדובר בתחום החורץ גורלות זהו תחום שאין בו הכשרה מסודרת ותורה משותפת לכלל הפסיכולוגים בישראל היכולה להוות אמת מידה מקצועית אתית להתערבויותיהם בבתי המשפט. למסמכי הסטנדרטים שיצאו ולזה העומד לצאת תפקיד בתיקון תופעה זו. אך לא יהיה די בהם. הכרחי לפתוח תוכנית הכשרה לפסיכולוגים המעוניינים לעסוק בפסיכולוגיה משפטית ואשר בעתיד יהיה ראוי שאלו שישלימו את ההכשרה ירכיבו את רשימת המורשים להתערבויות פסיכולוגיות פורנזיות. יש לציין שנעשים מהלכים מתקדמים לפתיחת תוכנית כזו ומי ייתן ובשנה הקרובה תיפתח התוכנית ופסיכולוגים מומחים רבים יצבאו על דלתותיה.

הנחלת האתיקה כאידיאל מעשי

הנחלת האתיקה והטמעתה היא אחת המשימות כבדות המשקל ביותר של אלו העוסקים באתיקה, וכפי שתואר ועדת האתיקה תורמת להנחלה זו בעיקר בעצם עיסוקה בפניות אך לא די מתפנה לפעילויות נוספות. בהנחת האתיקה מובלעת התפיסה האומרת שמקצועיות ואתיקה אחת הן, והבנה שלפיה שאלה אתית מקצועית מורכבת מהקונפליקט האתי העוסק בשאלה "מה עלי לעשות", ומדילמה מוסרית המורכבת מהערכים המתנגשים שיוצרים את הקונפליקט.

סטודנטים העובדים בשדה מראים סחף בעמדות האתיות שלפיהן ככל שעובר זמן בשהותם במערכות המטפלות כך פוחתת רגישותם האתית ויכולתם לזהות קונפליקטים אתיים ודילמות מוסריות (רייכר-עתי, יבור ולוי, 2009). ממצא זה מראה שמשימת הנחלת האתיקה והטמעתה אינה פשוטה ודורשת עבודה מתמדת למול רוטינת עבודה שוחקת המזניחה את ההיבטים האתיים בעבודה. נראה שתשומת לב לתופעת הסחף והשחיקה ומודעות אנשי המקצוע והציבור להתייחסות לאתיקה, הביאה שלל פרסומים המקנים כלים טובים לזהות אתגרים אתיים מקצועיים המתהווים במהלכה של

שלפיהן למשל מהורים נשואים ניתן לקבל הסכמה רק מאחד ההורים. בירור תלונות בנושא הראה שהתוויה זו בעייתית כי גם בין אלו עלו טענות על היעדר הסכמת אחד ההורים. לנוכח זאת מתבקשת הידברות בין הגופים השונים על מנת להסיר את העמימות ולהסדיר את הסעיף של הסכמת שני ההורים לטיפול.

הרשומה הפסיכולוגית, האבחון והפסיכולוגיה המשפטית

הרשומות הפסיכולוגיות וחוות הדעת המבוססות על הפסיכו-דיאגנוסטיקה ומקורות אחרים מהוות בעצמן מסמך משפטי. לאור זאת שלושת הנושאים הכרוכים זה בזה מובאים כאן יחדיו.

לרשומה הפסיכולוגית ייוחד כאמור פרק נפרד בקוד האתיקה המתעדכן. כאמור זהו תחום שבו מועדים הפסיכולוגים לטעויות אתיות ואף להפרות הכללים ועבירות על החוק. כתיבת רשומה פסיכולוגית היא חובה החקוקה בחוק ובכללי האתיקה והיא חלה על כל הפסיכולוגים ללא קשר אם עובדים במערכות ציבוריות או פרטיות או אם עובדים בקליניקות משלהם. כמו כן הפסיכולוגים אמורים להבחין בין הרשומות של "תיק המטופל" (בהן למשל רשומת אינטייק, אבחון, רשומה שוטפת הכוללת כל מגע עם המטופל והקשור בו וכן סיכום התערבות) לבין התרשומת האישית שמקומה אינו בתיק ואינו במערכת שבה עובד הפסיכולוג. לאמירה זו השלכות על דרכי עריכת הרשומה והתרשומת, ועל מעמדם כמסמך משפטי. לעתים קרובות יותר ויותר פסיכולוגים נדרשים למסור רשומות ובדרישות אין הבחנה בין הרשומה לתרשומת. דרישה זו עולה לעתים בשל בורות המבקש ולעתים בשל עריכה קלוקלת של הרשומה והתרשומת שבה השתיים משמשות בערבוביה.

האבחון הוא כאמור נושא שלאורך כל השנים מופיע בתדירות גבוהה בפניות. בשנים שבהן נערך הסקר הייתה התייחסות גם להבחנות בין סוגי האבחון: אבחון לצורכי טיפול לעומת אבחון לצורכי השמה. נושא זה עלה גם בהקשר להנחיית רשם מאגרי המידע לחשוף בפני נבדקים למטרות השמה את חוות הדעת על אודותיהם, סביב שאלות על חובת מתן משוב, או סביב שאלות על גילויי מצוקה בעת אבחון להשמה או במחקר. מסתמן שבנושא האבחון נדרשת בקיאות רבה לא רק במלאכת האבחון עצמה אלא במהותה ותכליתה המחייבת ניסוח הסכמות וכללים שעליהם יש להמשיך לשקוד. ועדת האתיקה בפרסומיה ניסתה לעשות את המלאכה אך זו טרם הסתיימה,

באנמנזה שלו מידע על אמונותיו והעדפותיו, וכן, התייחסות להיבטים אתיים בכל אירוע טיפולי המובאים לדיון או להדרכה הכוללים זיהוי קונפליקטים אתיים אפשריים שמכיל האירוע, שומרים את האתיקה כנושא יומיומי חי ונושם. הצעות אלו הן חלק מיישום תפיסת האתיקה כאידיאל מעשי, והאתיקה המקצועית אינה רק כאורחת בקורסי חובה והשתלמויות אלא מורחבת לתפיסה על אודות איש המקצוע אשר לא די כי יהיו ברשותו טכניקות וכלים מתוחכמים שמקנים לו ידי זהב אלא חיוני שיהיה לו גם לב זהב שיכוון אותו לשימוש הטוב באותם כלים.

ההתערבות. הזיהוי הוא התנאי ההכרחי למודעות כי אכן קיים אתגר אתי והוא זה שיוביל לפתרון מעשי אשר ימנע טעויות והפרות אתיות (אכמון, שפּלר ווייל, 2012; Pope & Vasquez 2011; רובין, 2007).

בנוסף לאלו כדאי לשקול בחקיקה חובת השתלמויות והכשרות כחלק מחידוש הרישיון המקצועי. הדבר חשוב מאוד בהיבטים האתיים המדגישים דמות של איש מקצוע המשתכלל כל העת על בסיס ידע מעודכן.

התייחסות להיבטים אתיים ביחס לכל מטופל המכלילים

מקורות

1. אכמון, י', שפּלר, ג' ווייל, ג' (2012). מקצועיות אתית בפסיכותרפיה. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בן שלמה, א' (2013). אפיון הפניות לוועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בין השנים 2007 עד 2012. עבודת גמר לתואר שני בפסיכולוגיה, האקדמית ת"א - יפו. אוחדר ב-01.04.2016 מתוך <https://drive.google.com/file/d/0B0NKVS81SXbhUkVwdC1IZUhMRmM/view?invite=CPqGiJMB&pref=2&pli=1>
2. וסרשטיין-פסברג, ס' (2007). אתיקה וחוק. מתוך ג' שפּלר, י' אכמון וג' וייל (עורכים). סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי. פרק 3. ירושלים הוצאת מאגנס. עמ' 52-74.
3. כשר, א' (1993). אתיקה מקצועית. אוחדר ב-01.04.2016 מתוך <http://mishkenot.org.il/wp-content/uploads/2015/03/ethics-kasher.pdf>
4. משולחנה של ועדת האתיקה. מדורים באתר פסיכואקטואליה <http://www.psychology.org.il/%D7%A4%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%90%D7%A7%D7%98%D7%95%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%94>
5. רובין, ש' (2007). על קודים, עקרונות ואתיקה במקצועות הבריאות והייעוץ. מתוך ג' שפּלר, י' אכמון וג' וייל (עורכים). סוגיות אתיות במקצועות הטיפול והייעוץ הנפשי. ירושלים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. עמ' 30-51.
6. רייכר-עתי, ר' (2016). החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי? המשפט, כב(1).
7. רייכר-עתי, ר' (טרם פורסם). משיח הטיפול לשיח המשפט והאתיקה המקצועית: מה קורה למטפלים המצטרפים לאקט של מטופליהם?.
8. רייכר-עתי, ר', יבור, ר' ולוי, ס' (2009). סחף בעמדות אתיות של סטודנטים לתואר שני בפסיכולוגיה העוברים הכשרה במערכות רפואיות. רפואה ומשפט, 41. עמ' 97-112.
9. רייכר עתי, ר', בורנשטיין בר יוסף, י', גרינפילד, נ', האושנר פורת, ח' וקופלביץ' נ'. (אפריל 2013). פסיכואקטואליה משולחנה של ועדת האתיקה: ועדת האתיקה בהפ"ו וועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות. פסיכואקטואליה. עמ' 62. אוחדר ב-01.04.2016 מתוך http://www.psychology.org.il/sites/psycho/UserContent/files/psycho-actualia/psishco_april13NET.pdf
10. שפּלר, ג' (2012). אתיקה מקצועית וחוק בפסיכולוגיה. אוחדר ב-01.04.2016 מתוך <http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=2871>
11. שפּלר, ג', אכמון, י' ווייל, ג' (2007). (עורכים). סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי. ירושלים הוצאת מאגנס.
12. Pope, K.S. & Vasquez. M.J.T. (2011). Ethics in Psychotherapy and Counseling - A Practical Guide. 4th Ed., John Wiley & Sons pub.

אתרים לתועלת הציבור

14. אתיקה בפסיכולוגיה. המרכז לאתיקה משכנות שאננים ירושלים. אוחדר ב-01.04.2014 מתוך <http://mishkenot.org.il/ethics/%D7%AA%D7%97%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%9D%D7%90%D7%AA%D7%99%D7%A7%D7%94-%D7%91%D7%A4%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9C%D7%95%D7%92%D7%99%D7%94>
15. חוק הפסיכולוגים תשל"ז-1977. אוחדר ב-01.04.2016, מתוך http://www.nevo.co.il/law_html/Law01/p194k1_001.htm
16. פורום אתיקה מקצועית לפסיכולוגים חינוכיים. <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/medinyut/Etika/ForumEtika.htm>
17. פורום אתיקה פסיכולוגיה עברית. <http://www.hebpsy.net/loginForm.asp>
18. תקנון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, אוחדר ב-01.14.2016 מתוך http://www.psychology.org.il/sites/psycho/UserContent/files/takanon5_12_12.pdf